

Marta Przyszychowska

Macrina the Younger as a substitute for Eustathius of Sebastea

Streszczenie

Wielu badaczy uważa Makrynę Młodszą za założycielkę pierwszych wspólnot monastycznych w Poncie, ascetkę i nauczycielkę swoich młodszych braci, w tym Bazylego Wielkiego i Grzegorza z Nyssy. Zainteresowanie Makryną znacznie wzrosło w ostatnich latach, głównie za sprawą przedstawicielek teologii feministycznej, poszukujących znaczących postaci kobiecych w starożytności. Problem w tym, że jedyne źródła, jakie o niej wspominają, to trzy pisma Grzegorza z Nyssy (*Żywot świętej Makryny*, list 19 oraz dialog *O duszy i zmartwychwstaniu*) oraz jeden wiersz Grzegorza z Nazjanzu. Uczeni głowią się od lat, dlaczego o tak wzniosłej siostrze słowem nie wspomina Bazyl Wielki, który mizoginem przecież nie był; wielokrotnie wypowiadał się w samych superlatywach o swojej babce Makrynie Starszej i swojej matce Emmelii. Makryna nie pojawia się także w innych źródłach, w których moglibyśmy się jej spodziewać: ani w *Historiach Kościelnych* dotyczących IV wieku, a napisanych w pierwszej połowie V wieku, ani w listach Grzegorza z Nazjanzu.

Badacze zwykle traktują dzieła dotyczące Makryny Młodszej jako skarbnicę informacji na temat historycznych wydarzeń i osób. Jednak każde z tych czterech pism zostało napisane zgodnie z zasadami gatunków literackich, których celem nie było i nie miało być opisywanie historii, ale które miały zupełnie inne zadania takie jak zachęta moralna, polemika czy uhonorowanie kogoś.

Żywot świętej Makryny jest najobszerniejszym dziełem Grzegorza z Nyssy na temat Makryny. Pytanie o jego gatunek literacki jest sprawą absolutnie kluczową, a mimo to najczęściej jest pomijane lub traktowane jako mało istotne. Tymczasem od odpowiedzi na to pytanie zależy, czy będziemy traktować podane w tym dziele informacje jako fakty, czy nie. *Żywot świętej Makryny* nie jest ani kroniką rodzinną, ani biografią filozoficzną, lecz jest hagiografią. Charakterystyczne cechy hagiografii to kontekst religijny oraz cel, którym jest pokazanie modelu życia i podbudowanie czytelników. Opisywane osoby i zdarzenia nie muszą ani nie mają ambicji być

autentyczne/historyczne, ale parenetyczne czyli mają służyć ukazaniu pewnego wzorca do naśladowania.

List 19 również nie jest relacją historyczną, ale popisem retorycznym. Opowiadanie o Makrynie jest tak rażąco nierealne, że nawet nie udaje charakterystyki rzeczywistej osoby. Większa część Grzegorzowego „opisu” to cytaty z Pisma świętego, określenia, które w Biblii odnoszą się do samego Boga lub do apostoła Pawła. Jasne jest, że jest to model do naśladowania, a nie spis cech konkretnego człowieka.

O duszy i zmartwychwstaniu stanowi dialog między Grzegorzem a jego siostrą Makryną. Choć wielu sławnych uczonych upiera się, że jest to zapis ostatniej rozmowy między Grzegorzem a Makryną, wspomnianej w *Żywocie świętej Makryny*, w swojej pracy wykazuję jednak, że jest to nie tylko nieprawdopodobne, ale wręcz niemożliwe. Z drugiej strony, termin „dialog” oznacza nie tylko zapis rozmowy, ale już na długo przed Grzegorzem stanowił uznany gatunek literacki. Jego szczególnym rodzajem był dialog filozoficzny, kojarzony przede wszystkim z Platonem. Nie da się zharmonizować Sokratesa opisanego przez Platona z Sokratesem, którego znamy z pism Ksenofonta czy Arystofanesa; przyjmuje się więc, że Platon włożył w usta Sokratesa swoje własne poglądy. To samo dotyczy dzieła literackiego stworzonego przez Grzegorza z Nyssy, napisanego zgodnie z zasadami gatunku – dialogu filozoficznego, wzorowanego na *Fedonie* Platona. Makryna niewątpliwie wypowiada w nim poglądy samego Grzegorza. Jest to więc dzieło apologetyczne/polemiczne, a nie zapis realnej rozmowy.

Epitafium 120 Grzegorza z Nazjanzu jest jedyną wzmianką o Makrynie poza pismami samego Grzegorza z Nyssy. Epitafium z definicji nie ma za zadanie opowiadać o rzeczywistych wydarzeniach, ale ma na celu uhonorowanie kogoś.

Pierwszą część niniejszej pracy poświęciłam analizie gatunków literackich wyżej wymienionych dzieł oraz konfrontacji informacji zawartych w pismach o Makrynie z innymi źródłami. Efektem tych badań było postawienie tezy, że Makryna opisana przez Grzegorza z Nyssy i Grzegorza z Nazjanzu została przez nich wymyślona, by zastąpić prawdziwego inspiratora życia ascetycznego w Poncie – Eustacjusza z Sebasty. Druga część pracy dotyczy właśnie Eustacjusza z Sebasty: zaczyna się od analizy źródeł, które o nim mówią, a następnie przedstawia moją

rekonstrukcję jego życiorysu. Przy okazji datowania życia Eustacjusza ustaliłam między innymi inną od powszechnie przyjętej datę synodu w Gangrach.

W trzeciej części zbadalam relację Eustacjusza z Sebasty i Bazylego Wielkiego, spróbowałam też rozwikłać najważniejsze kontrowersje z nią związane, przede wszystkim czy i na ile Bazyl był uczniem Eustacjusza, czy wpływ ten ograniczał się do kwestii ascetycznych, czy też dotyczył także zagadnień doktrynalnych. Zająłam się ponadto szukaniem przyczyn konfliktu między Bazylim i Eustacjuszem; doszłam do wniosku, że powodem zmiany ich przyjaźni w nienawiść była najprawdopodobniej walka o władzę, a konkretnie o ordynowanie biskupów w Armenii Mniejszej. Kościelna struktura podporządkowania biskupów metropoliom była płynna w tym czasie, wiele zależało od indywidualnej przebojowości sprawujących urzędy, a ich osobiste aspiracje prowadziły do konfliktów. Jestem skłonna twierdzić, że konflikt doktrynalny Bazylego i Eustacjusza był jedynie przykrywką dla konfliktu administracyjnego.

W epilogu podjęłam próbę odpowiedzi na pytanie, po co Makryna została wymyślona. Analiza dzieł Bazylego i Grzegorza z Nazjanzu doprowadziła mnie do przekonania, że ich przyjaźń była raczej wytworem literackim niż rzeczywistą relacją. Dwaj biskupi mieli nie tylko różne koncepcje ascezy, ale także prowadzenia polityki kościelnej. Wydaje mi się, że Grzegorz z Nyssy był mentalnie o wiele bliżej Grzegorza z Nazjanzu niż Bazylego. Wymyślona przez nich po śmierci Bazylego Makryna Młodsza miała zastąpić Eustacjusza z Sebasty, prawdziwego inspiratora życia monastycznego w Poncie, podobnie jak Paweł Pustelnik miał zastąpić Antoniego – pierwszego pustelnika. Hieronim chciał stworzyć alternatywny do Antoniego ideał ascezy i podobne funkcje mogła pełnić Makryna. W opozycji do ascezy Eustacjusza i Bazylego Makryna stanowi wzór ascezy, która była zanurzona w rodzinie, podlegała hierarchii kościelnej, podkreślała znaczenie małżeństwa, nawet jeśli wybrała dziewictwo.

